

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА ТА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ НАУКИ (1992–2012 РР.)

Степан ЯКИМ'ЯК,
капітан 1 рангу, кандидат військових наук,
начальник кафедри Військово-Морських Сил
Національного університету оборони України

Яким'як Степан. Розвиток українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки (1992–2012 рр.)

У статті висвітлюються історичні аспекти становлення і розвитку українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки протягом двадцятирічного періоду новітньої незалежності України (1992–2012 рр.), визначаються основні тенденції, висновки та уроки в інтересах ефективного розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України у майбутньому.

Ключові слова: військово-морське мистецтво, військово-морська наука, морська операція, концепції застосування сил.

Яким'як Степан. Развитие украинского военно-морского искусства и военно-морской науки (1992–2012 гг.)

В статье освещаются исторические аспекты становления и развития украинского военно-морского искусства и военно-морской науки в течение двадцатилетнего периода новейшей независимости Украины (1992–2012 гг.), определяются основные тенденции, выводы и уроки в интересах эффективного развития Военно-Морских Сил Вооруженных Сил Украины в будущем.

Ключевые слова: военно-морское искусство, военно-морская наука, морская операция, концепции применения сил.

In the article light up the historical aspects of becoming and development of the Ukrainian naval art and naval science during the twenty-year period of the newest independence of Ukraine (1992-2012), and determined basic tendencies, conclusions and lessons for effective development of Naval Forces of Ukraine in the future.

Keywords: *naval art, naval science, maritime operation, conceptions of using of forces.*

У період відзначення двадцятиріччя новітньої незалежності України та її Військово-Морських Сил (далі – ВМС) вкрай важливим бачиться проведення всебічного аналізу розвитку українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки за цей період, адже відомо, щоб прокласти правильний шлях у майбутнє, слід винести уроки з минулого. Тому метою даного дослідження є: здійснити аналіз розвитку основних складових українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки у 1992–2012 роках, визначити відповідні тенденції, а також основні висновки та уроки в інтересах їх ефективного розвитку у майбутньому. Очевидно, що розгляд усіх питань розвитку українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки в рамках однієї наукової праці висвітлити неможливо, тому нижче будуть розглянуті найбільш важливі з них.

Аналіз праць [1–4, 6–8, 10, 13–15, 17], які передували даному дослідженню, засвідчує, що у них лише частково викладено результати розвитку окремих складових військово-морського мистецтва в Україні у певні періоди часу. Так, наприклад, у праці [15] автором висвітлено найбільш гострі проблемні питання розвитку квіт оперативного мистецтва ВМС, яке, як відомо, є однією з трьох складових військово-морського мистецтва – поруч із військово-морською стратегією та тактикою ВМС. У праці [21] автором даної статті з використанням досліджень інших авторів-попередників було зроблено спробу наукового обґрунтування періодизації (етапів) розвитку українського військово-морського мистецтва з давніх часів і до теперішнього часу. Метою зазна-

ченої вище статті було опублікування результатів досліджень, проведених автором для забезпечення викладання навчальної дисципліни «Військово-морська історія» слухачам оперативного-тактичного рівня підготовки – фахівцям ВМС у Національному університеті оборони України та для відстоювання права належності військово-морського мистецтва Київської Русі сучасній Україні у зв'язку із спробами деяких закордонних фахівців закріпити це право за іноземними державами і, таким чином, сфальшувати історію.

Таким чином, як засвідчує аналіз праць попередників, більшість дослідників не ставили перед собою за мету системно охопити питання розвитку військово-морської думки та проаналізувати зв'язок між попередніми і наступними підходами до розв'язання тих чи інших проблем військово-морського мистецтва у даний період (1992–2012 рр.) та дати загальну картину його розвитку в Україні.

Ще гірший стан справ склався з розвитком в Україні військово-морської науки. Після періоду активного формування і розвитку цієї науки в часи СРСР аж до її офіційної заборони та «розчинення» у радянській військовій науці наприкінці 1970-х років, з початком становлення новітньої незалежної Української держави у 1991 році, на превеликий жаль, не розпочалось становлення військово-морської науки як такої. Тобто, за наявними у автора даними жодним рішенням, планом чи програмою діяльності не передбачалось розроблення основ української військово-морської науки, не простежується й наукових праць, присвячених її відновленню і становленню в Україні.

Наукова дискусія на науково-практичній конференції з питань розвитку ВМС ЗС України (Національний університет оборони України, грудень 2010 р.)

Розвиток українського військово-морського мистецтва відбувався під впливом низки чинників, які доцільно поділити на об'єктивні і суб'єктивні, а також – на зовнішні та внутрішні. До головних чинників, безумовно, слід віднести, перш за все, виклики та загрози, що постали перед Україною у 1991 році та наявність яких обумовлювала необхідність мати і застосовувати військову силу на морі, а також – погляди військово-політичного керівництва новоутвореної Української держави на місце і роль військового флоту у системі захисту національних інтересів збройними методами. Ці погляди були відображені у основних нормативно-правових документах з цих питань – у Концепції оборони та будівництва Збройних Сил України, схваленій Постановою Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 року № 1659-ХІІ, Воєнній доктрині України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 року № 3529-ХІІ, у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР (у подальшому – Законі України «Про основи національної безпеки»). З утворен-

ням Збройних Сил України (далі – ЗС) та їх складової – ВМС України у 1992 році військовому флоту було визначено важливе місце у Воєнній організації держави та на нього покладалось виконання завдань оборони держави з морського напрямку.

Окрім того, впливовими чинниками розвитку військово-морського мистецтва були: склад, стан та можливість своїх сил (військ); склад, стан, можливість та можливий характер дій сил (військ) проти-

вника; воєнно-географічні умови районів застосування сил (військ); тенденції збройної боротьби на морі та погляди іноземних фахівців на застосування і розвиток ВМС; перспективи розвитку озброєння і військової техніки ВМС та ін.

Розвиток військово-морського мистецтва у 1992-2012 рр. відбувався у декілька етапів. На наш погляд, їх можна умовно розподілити на наступні: 1) етап зародження сучасного українського військово-морського мистецтва (1992–1997 рр.), який тривав від створення ВМС України до завершення розподілу Чорноморського флоту СРСР між Україною і Російською Федерацією у травні 1997 року, що обумовило остаточне формування складу ВМС України; 2) етап початкового розвитку сучасного українського військово-морського мистецтва (1997–2006 рр.), який завершився із затвердженням та введенням у дію основоположних документів з питань підготовки і застосування ЗС України; 3) етап сталого розвитку сучасного українського військово-морського мистецтва (2006–2010 рр.), що відбувався на підставі введених в дію основоположних документів з питань підготовки і застосування ЗС України з урахуванням

евроатлантичного напрямку безпекової інтеграції України; 4) етап змін у розвитку сучасного українського військово-морського мистецтва з урахуванням утвердження позаблокового статусу України (з 2010 р. – по теперішній час). Розглянемо основні особливості розвитку українського військово-морського мистецтва, зокрема його трьох основних складових – військово-морської стратегії, оперативного мистецтва і тактики ВМС, за вказаними вище етапами.

На першому етапі, зі створенням ВМС України, керівництвом Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС України та ВМС України розроблялись погляди на їх застосування з урахуванням зазначених чинників. Однією з очевидних проблем була невизначеність відносно того, хто ж є противником. Під час існування СРСР імовірно противником вважали США та загалом країни НАТО. Зрозуміло, що відповідно до принципів будівництва і підготовки військ до застосування їх спрямованість безпосередньо залежить від визначеності питань: відносно яких сил противника необхідно створювати власні війська, яку підготовку здійснювати та як застосовувати війська. Безумовно, що невизначеність щодо противника певним чином гальмувала процес розвитку військово-морського мистецтва. Однак, з появою відомого наказу Командувача ВМС України від 1996 року № 154, у якому було визначено призначення та завдання ВМС України, операційну зону ВМС, форми застосування та інші питання, робота фахівців щодо конкретизації часткових завдань сил (військ) і способів їх дій (тобто основних питань військово-морського мистецтва) стала більш активною і результативною. Якщо на рівні тактики ВМС змін було небагато, то відпрацювання завдань оперативного планування застосування ВМС, їх оперативної підготовки вимагало розвитку (удосконалення) форм оперативного застосування сил та інших основних категорій військово-морського мистецтва.

У середині 1990-х років було опрацьована та використувалось поняття «операція ВМС», під якою подобно до визначення, що існувало в часи СРСР, розуміли усю сукупність узгоджених дій сил флоту з початком воєнних дій під керівництвом командувача ВМС для виконання визначених ВМС завдань. Операційна зона ВМС включала акваторії Чорного й Азовського морів, гирла великих річок, впадаючих до цих морів, та прилягаючу до них смугу узбережжя і повітряний простір над ними. Такий підхід будувався на відповідних поглядах і теорії, розвинутих фахівцями ще у радянський час.

У цей же час для виконання одного з важливих завдань застосування ВМС у мирний час, яке полягало у здійсненні заходів щодо недопущення раптовості нападу противника та контролю за обстановкою у межах визначеної операційної зони, фахівцями ВМС здійснювалось розроблення питань підтримання сприятливого оперативного режиму. За основу фахівцями було взято найкращі напрацювання часів СРСР. Також під час вирішення практичних питань щодо застосування кораблів і флотських підрозділів для виконання зовнішньополітичних та інших завдань за межами України постало питання використання такої форми застосування сил флоту, як «бойова служба». Цей термін певний час навіть використовувався у тимчасових військових статутах ЗС України.

По мірі формування нових геополітичних умов, змін у міжнародних відносинах, ратифікації нових безпекових угод і розвитку воєнно-політичних блоків перед ЗС України та їх складовою – ВМС почали з'являтися нові завдання, що обумовлювало подальший розвиток військово-морського мистецтва.

З появою завдання щодо участі у миротворчій діяльності виникла потреба у розвитку відповідного мистецтва застосування сил (військ) ВМС. Для розвитку власного (українського) військово-морсько-

військово-морського мистецтва, що стосувались участі у антитерористичних операціях, почали використовуватись і розвиватись уже з врахуванням особливостей боротьби з піратством [13,18,22].

У 2006-2008 роках, із введенням у дію основоположних документів з питань підготовки і застосування Збройних Сил України та організації роботи органів військового управління під час підготовки і ведення операцій (бойових дій), розвиток військово-морського мистецтва набув більш системного, конкретизованого та прагматичного характеру і здійснювався з урахуванням євроатлантичного напрямку безпекової інтеграції України.

Визначення у цих документах комплексу ситуацій застосування Збройних Сил, основних завдань ВМС мирного часу та особливого періоду, системи операцій Збройних Сил вимагало від військових фахівців відпрацювання у заходах оперативного планування застосування сил (військ) та заходах оперативної і бойової підготовки ВМС нових поглядів на підготовку і застосування сил (військ) ВМС у мирний час, у кризових ситуаціях невоєнного і воєнного характеру та під час стримування і відсічі агресії. Значно змінились формулювання завдань ВМС. Однак, стосовно декотрих з них було припущено відверті помилки. Наприклад, одним із завдань було передбачено «протимінне забезпечення узбережжя» [12]. Звісно, що таке формулювання є неправильним, адже протимінне забезпечення як вид бойового забезпечення ВМС здійснюється з метою нейтралізації загрози підриву власне кораблів, катерів та суден на морських мінах, а не «забезпечення узбережжя».

В цей час набуває нового змісту така форма застосування сил флоту, як «морська

Корабель управління «Славутич» відпрацьовує питання догляду підозрілого судна

операція». Поруч з «бойовими діями ВМС» «морська операція» розглядається як форма застосування угруповань ВМС спільно з військовими частинами інших видів Збройних Сил і є складовою операції міжвидового угруповання військ (сил). Однак, на відміну від визначень радянських теоретиків у визначенні морської операції було зазначено, що вона проводитиметься не командиром спеціально створеного угруповання різнорідних сил ВМС, а командувачем ВМС. Окрім того, зазначалось, що у морській операції передбачається виконання низки оперативних (оперативно-тактичних) завдань, а у визначенні радянського часу – лише одного оперативного (оперативно-тактичного) завдання. Такі розбіжності були викликані відмінностями у підходах до сутності морських операцій. Аналіз поглядів іноземних фахівців та керівних документів збройних сил провідних держав світу та військового блоку НАТО дозволив зробити висновок, що існують відмінності й у підходах вітчизняних та іноземних фахівців до визначення і класифікації морських операцій [19]. Під морською операцією у ЗС НАТО розуміють операцію, що проводиться для виконання бойових завдань під водою, на поверхні та над морем.

Одним з проблемних питань у розвитку військово-морського мистецтва у цей період

Перспективний корвет ВМС ЗС України

залишається питання розвитку поглядів на оперативне (бойове) забезпечення ВМС, зокрема тих видів, що є притаманними тільки для ВМС. Відсутність серед них такого виду забезпечення, як протичовнове, в умовах зростання кількості та можливостей підводних човнів ВМС причорноморських та провідних держав світу, може суттєво вплинути на рівень організації боротьби з ними, що є, безумовно, неприпустимим. Отже, постає ще одне завдання вітчизняного військово-морського мистецтва щодо удосконалення оперативного (бойового) забезпечення ВМС, зокрема розвитку протичовнового забезпечення і розгляду його як одного з основних видів забезпечення сил у ході воєнних дій.

Важливо зазначити, що з 2006 року на розвиток військово-морського мистецтва почав впливати чинник, пов'язаний зі здійсненням реальних кроків щодо створення нових зразків озброєння і військової техніки для ВМС ЗС України, зокрема закладка багатоцільового корабля підкласу «корвет». Будівництво серії таких кораблів з урахуванням їх покращених можливостей з виконання завдань за призначенням вимагала розвитку певних положень військово-морського мистецтва й, перш за все, тактики дій корабельних груп і угруповань перспективного складу.

З 2010 року триває новий етап розвитку сучасного українського військово-морського мистецтва. Відмінність етапу полягає у тому, що з утвердженням позаблокового статусу України у нових законодавчих актах відбувся перегляд можливих завдань та складу ЗС і, відповідно, пріоритетів їх розвитку і засад застосування. Окрім того, із завершенням строків виконання Державної програми розвитку ЗС України

2006–2011 рр. та початком розроблення нових документів стратегічного планування розвитку ЗС України виникла необхідність уточнення завдань ВМС ЗС України та положень щодо застосування сил (військ) для їх виконання.

Слід також зазначити, що і у ході новітнього етапу розвитку військово-морського мистецтва виникли конкретні і прагматичні завдання застосування сил (військ) ВМС ЗС України, що обумовили відповідні нові пріоритети розвитку мистецтва. Так, у березні 2011 року з метою евакуації громадян та майна України з території Лівії, де відбувався внутрішній збройний конфлікт, було підготовлено і здійснено похід великого десантного корабля «Костянтин Ольшанський» з підрозділом морської піхоти на борту. Під час виконання даного державного завдання розвивались відповідні положення тактики дій сил флоту. Було підтверджено ефективність та доцільність такої форми застосування сил, як «бойова служба», та поглиблено положення тактики щодо виконання завдань евакуації цивільного населення і майна з території інших держав в умовах збройного конфлікту, зокрема порядок здійснення бойового забезпечення, управління силами та ін.

Потреби розвитку вітчизняного військово-морського мистецтва у період 1992–2012 років вимагали активного наукового пошуку та власне розвитку військово-морської науки.

Для того, щоб більш повно і якісно розглянути проблеми розвитку військово-морської науки, слід зупинитись хоча б у декількох словах на діалектичному зв'язку розвитку науки і мистецтва. Як відомо, процес становлення і розвитку будь-якої науки відбувається на основі розвитку мистецтва відповідної предметної галузі та містить низку періодів, зокрема: 1) донауковий період, протягом якого відбувається узагальнення кращих здобутків у певній предметній діяльності та досягнення рівня мистецтва, тобто найвищої якості такої діяльності; 2) період початкового (емпіричного) розвитку науки, що характеризується первинним рівнем збору, узагальнення та оброблення інформації про відповідний предмет дослідження з використанням найпростіших пізнавальних прийомів і здійсненням опису цього предмету та передбаченням його розвитку, але без надання достатніх пояснень (обґрунтувань) виявленим фактам, властивостям, явищам, наука починає надавати рекомендації для удосконалення мистецтва; 3) період досягнення наукою належного теоретичного та методологічного рівня, у ході якого завершується опис предмету дослідження, встановлюються закони і закономірності та перспективи його розвитку, формується сукупність методів дослідження даної науки та порядок їх використання у ході подальших досліджень, наука надає комплексні та обґрунтовані рекомендації для удосконалення мистецтва даної предметної галузі. Зазначені вище положення повністю стосуються взаємозв'язку між процесами розвитку військово-морського мистецтва і військово-морської науки.

Розглянемо основні віхи та проблеми розвитку військово-морської науки у досліджуваній період (1992–2012 рр.).

Перш за все, слід зазначити, що у цей період продовжується планомерний розвиток військово-морської науки у провідних морських державах [5, 11, 23–28]. Надзвичайно активно розпочинається формування військово-морської науки як складової військової науки у Російській Федерації, яке продовжилось впровадженням нових підходів до визначення предмету даної науки і фактично офіційним її визнанням з опублікуванням Воєнним видавництвом Міністерства оборони РФ монографії «Основи военно-морской науки» у 2008 році [11]. Ще 2003 року президент російської Академії військових наук доктор військових наук генерал армії Гареев М.А. у своїй праці «Роль и место военно-морской науки в общей системе военных наук», обґрунтовуючи потребу подальшого розвитку військово-морської науки, зазначив: «Военно-морская наука в составе единой военной науки должна познавать военно-морскую специфику военного дела» [5].

В Україні з 1992 року на потребу військово-морській практиці зусиллями багатьох десятків і сотень фахівців, науковців та їх колективів проводились дослідження найбільш гострих проблем розвитку, підготовки і застосування ВМС України, проблем оборони України з морських напрямків. В аналізований період розвивається система військово-наукових досліджень, призначена для обслуговування інтересів ВМС ЗС України. До основних її складових відносились: Севастопольський військово-морський інститут (зараз – Академія ВМС ім. П. С. Нахімова), науковий центр ВМС (зараз – підрозділ Академії ВМС, в окремі періоди функціонував окремо), наукові та навчально-наукові підрозділи науково-дослідних установ і вищих військових навчальних закладів, зокрема, науково-дослідне управління ВМС Центрального науково-дослідного інституту ЗС України (на даний час – не існує), науково-дослідний відділ (зараз – управління) озброєння і військової техніки ВМС Центрального науково-дослідного

інституту озброєння і військової техніки ЗС України, кафедра Військово-Морських Сил Академії Збройних Сил України (зараз – Національний університет оборони України) та ін.

У перші роки особливо гостро відчувалась відсутність цілісності системи військово-наукових досліджень ВМС та практично повна відсутність наукових шкіл з багатьох напрямків військово-морської науки. Поступово, завдяки керівній ролі командування, досвіду провідних вчених та активній діяльності молодих науковців, відбувалось становлення української військово-морської науки, яка розвивала кращі надбання радянської теорії Військово-Морського Флоту (складової воєнної науки) та намагалась привнести цілком нові здобутки, що створювались на потребу і вимогу розвитку військово-морського мистецтва, про що йшла мова вище.

Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, з'являється низка цінних публікацій, виконаних практично у формі індивідуальних аналітичних досліджень, в яких висвітлюються актуальні питання розвитку і застосування ВМС.

Так, надзвичайно важливою та корисною публікацією стала стаття колишнього командувача ВМС України віце-адмірала Безкоровайного В. Г. [1], у якій комплексно, з використанням наукових підходів, було розглянуто місце та роль військового флоту для України, загрози національній безпеці, які обумовлюють застосування ВМС, потреби і можливі напрямки розвитку флоту. По суті це була наукова праця, яка висвітлювала основні проблеми розвитку вітчизняного флоту та шляхи їх вирішення. І зараз більшість положень цієї праці є актуальними!

З питань застосування ВМС у майбутньому, зокрема, у мирний час та кризових ситуаціях, цінною публікацією стала стаття контр-адмірала Чалого І. М. [17], в якій автор з урахуванням кращих напрацювань закордонних та вітчизняних фахівців виклав

підходи до визначення завдань ВМС у збройному конфлікті, форм і способів застосування сил флоту. Згодом основні складові цієї публікації увійшли до методичних рекомендацій з питань застосування ВМС ЗС України у мирний час та збройному конфлікті, що були видані у Командуванні ВМС ЗС України.

Наведені вище публікації, а також відомі праці контр-адміралів Близиюкова С. П., Макарова В. В., Носенка В. І., капітанів 1 рангу Волотівського П. Б., Корендовича В. С., Безуглого М. М. та багатьох інших флотських фахівців і науковців [2 4, 7, 10, 14–15] зробили суттєвий внесок у поглиблення пошуків раціональних шляхів розвитку ВМС та доцільних форм і способів їх застосування.

Як один з багатьох позитивних прикладів випереджувальних наукових розробок в інтересах вирішення актуальних питань у практиці розвитку, підготовки і застосування ВМС України можна навести приклад розроблення концепцій розвитку і застосування ВМС.

Однією з перших таких розробок стала Військово-морська концепція України, запропонована у 1993 році Центром оперативно-стратегічних досліджень ЗС України (м. Київ). У 1996 році штабом ВМС України було розроблено Концепцію будівництва Військово-Морських Сил України, яка враховувала передачу кораблів, іншої техніки та озброєння від Чорноморського флоту. У подальшому, у 1997 році, погляди на перспективи розвитку ВМС ЗС України було викладено у звіті про виконання науково-дослідної роботи, шифр «Достатність», виконаної науково-дослідним центром Генерального штабу ЗС України.

Найбільш докладно питання щодо призначення, завдань, складу, структури та напрямів будівництва ВМС України були запропоновані у Військово-морській концепції України, яка була підготовлена і надана у формі звіту про виконання науково-дослідної роботи колективом кафедри Вій-

ськово-Морських Сил Академії ЗС України у 1998 році. Як зазначалося у праці, під концепцією ВМС розуміється система поглядів і принципів щодо ролі і місця Військово-Морських Сил у реалізації воєнно-політичних цілей держави, основних напрямків та етапів будівництва ВМС, застосування сил флоту у воєнний та мирний час, кризових ситуаціях. Важливою цінністю даної праці було те, що у ній також було викладено елементи методології визначення доцільного складу ВМС і питання їх збалансування.

Проте, у подальшому у ході розвитку ВМС, який відбувався відповідно до програмних документів розвитку ЗС України, що передбачали п'ятирічний період їх реалізації, фахівцями було виявлено потребу у розробці концептуальних документів щодо розвитку ВМС на більш тривалий (довгостроковий) період. Це було викликано необхідністю планування основних заходів розвитку з урахуванням середньостатистичних термінів створення (будівництва) і експлуатації кораблів, як найбільш складних технічних систем флоту, життєвий цикл яких складає 25-40 років. Окрім того, було доведено, що з метою забезпечення поступовості, системності та послідовності розвитку ВМС концептуальний документ довгострокового розвитку флоту повинен розроблятися не на 12-річний період, а щонайменше на 20-25 років, як це здійснюється у провідних морських державах світу. І основою цього документу повинні бути погляди на застосування ВМС у мирний час, у кризових ситуаціях та у воєнний час.

Починаючи з 2005 року, погляди на необхідність розроблення документів довгострокового планування розвитку ВМС та відповідні розробки постійно пропонуються представниками кафедри ВМС Національної академії оборони України на усіх тогочасних науково-практичних конференціях, семінарах, наукових нарадах. Врешті, у 2010 році з ініціативи кафедри було замовлено та виконано науково-дослідну роботу, шифр «Посейдон», в якій на підставі аналізу іно-

земного досвіду було обґрунтовано доцільність розроблення концепції застосування ВМС ЗС України на довгостроковий період, визначено її функції, обґрунтовано структуру концепції і терміни, на які вона повинна розроблятися, вимоги до змісту концепції. Також у роботі було подано методологічні основи концепції як сукупність методів, що необхідно застосовувати, та порядок їх використання, а також – пропозиції замовнику роботи – Командуванню ВМС ЗС України – щодо порядку розробки концепції та уточнення (корегування) положень керівних документів зі стратегічного планування у Міністерстві оборони України в частині, що стосується розроблення і використання запропонованої концепції.

Поява цієї розробки дала можливість Командуванню ВМС ЗС України у передбачений нормативно-правовими актами спосіб (з урахуванням їх уточнення) планово і системно розробляти та переглядати у визначених випадках концептуальний документ з питань застосування і розвитку ВМС ЗС України на довгостроковий період. Передбачалось, що цей довгостроковий документ служив би основою для планування розвитку ВМС на середньостроковий та короткостроковий періоди, а головне – унеможливив би прийняття будь-яких необґрунтованих, волонтаристських рішень з боку посадових осіб органів військового управління та органів центральної виконавчої влади з питань розвитку флоту, які б були не на користь справі оборони держави з морського напрямку і захисту національних інтересів на морі у мирний час.

Надзвичайно позитивно вплинула на розвиток українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки поява відомого Указу Президента України від 20 травня 2008 року № 463/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави» [16]. На підставі аналізу стану морської галузі, у тому числі

ВМС ЗС України та Морської охорони Державної прикордонної служби України, у цьому рішенні Ради національної безпеки і оборони України вимагалось системно переглянути підходи до розвитку морської могутності України та було визначено низку конкретних напрямів діяльності і заходів з їх реалізації. Одним з найбільш важливих заходів було визначено необхідність розроблення Морської доктрини України, яка врешті й була підготовлена, затверджена і введена у дію Постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 [9].

Цей документ став справді епохальним для визначення стратегії та основних напрямів подальшого розвитку України як морської держави. Положення, викладені у Морській доктрині України на період до 2035 року в частині, що стосується ВМС ЗС України, разом з основоположними документами з питань підготовки і застосування ЗС України, розробленими у Міністерстві оборони України у 2006–2008 рр., лягли в основу подальших наукових досліджень з питань розвитку, підготовки і застосування українського військового флоту.

Однак, як свідчить аналіз наукових праць та інших джерел, у період з 1992 р. по 2006 р. практично поза увагою залишились дослідження фундаментальних, системоутворюючих елементів теорії військово-морської справи, а саме – основ військово-морської науки.

Практично ні в одній праці не було комплексно досліджено та запропоновано визначення військово-морської науки, формулювання її об'єкту та предмету, структури, притаманних їй законів, закономірностей та принципів, ключових понять та термінологічної системи даної науки, системне визначення пріоритетних проблем наукових досліджень в інтересах розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України та їх застосування для захисту національних інтересів України на морі.

Відсутність розробок з питань основ військово-морської науки, безумовно, сут-

тєво обмежувала можливість науковців та флотських аналітиків з пізнання нових явищ у збройній боротьбі на морі з використанням сучасних методів. Відсутність базових наукових основ військово-морського мистецтва не дозволяла всебічно узагальнювати досвід застосування флотів у воєнних конфліктах та у мирний час і системно розвивати теорію ВМС та її методологію.

З переведенням у 2005 році підготовки військових фахівців оперативно-тактичного рівня – офіцерів ВМС за двома основними флотськими спеціальностями із Севастопольського військово-морського інституту ім. П. С. Нахімова до Національної академії оборони України виникли умови для подальшого розвитку флотської науки в Україні.

Використовуючи потенціал потужного наукового колективу Національної академії оборони України, напрацювання вітчизняних науковців зі світовим іменем та здобутки воєнної науки часів СРСР, на кафедрі Військово-Морських Сил академії для забезпечення підготовки вказаної категорії слухачів почалось опрацювання курсу «Основи військово-морської науки». З 2008 року цей курс у якості навчальної дисципліни вперше в Україні почав викладатись для флотських фахівців оперативно-тактичного рівня.

У зазначеному курсі викладено визначення військово-морської науки, визначено її об'єкт та предмет, структуру та основні складові. Зокрема, військово-морська наука розглядається як інтегрована і невід'ємна складова воєнної науки, система знань про закони, закономірності та принципи збройної боротьби на морі, розвиток військово-морської сили держави, її підготовку та застосування у мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах. Також у вказаному курсі докладно наведено сутність і структуру часткових теорій військово-морської науки, зокрема таких основних теорій, як теорія застосування ВМС (теорія військово-морського мистецтва), теорія розвитку ВМС та теорія підготовки ВМС. Під час

роботи над курсом виникла потреба у розробці (уточненні, удосконаленні) основних положень цих теорій. В результаті проведеної роботи було опрацьовано ключові поняття військово-морської науки, основи термінологічної системи даної науки, запропоновано системне визначення пріоритетних проблем наукових досліджень в інтересах розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України та їх застосування для захисту національних інтересів України на морі. Зокрема, серед термінів військово-морської науки відроджується та уточнюється термін «військово-морська стратегія». Як складова частина воєнної та морської стратегії держави військово-морська стратегія є сукупністю положень щодо мети, завдань та способів розвитку, підготовки і застосування військово-морської сили держави у мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах. Значна увага була приділена розробці нових питань застосування сил флоту, зокрема, питанням застосування сил (військ) ВМС в міжнародних миротворчих, анти-терористичних, антипіратських операціях, під час виконання завдань із захисту економічної діяльності на морі та евакуації громадян і майна України з територій держав, в яких відбуваються збройні конфлікти та ін.

Таким чином, розроблення основ військово-морської науки в Україні відбувалось відповідно до потреб розвитку військово-морського мистецтва, паралельно із здійсненням подібних напрацювань закордоном [5, 11, 23–28]. Напрацювання українських теоретиків військово-морської науки, які, безумовно, містили власні підходи до формулювання основних понять, категорій, інших положень цієї науки, можна розглядати як вітчизняний внесок у світовий розвиток військово-морської науки.

Підсумовуючи результати аналізу розвитку українського військово-морського мистецтва та військово-морської науки у 1992–2012 рр. можна зробити такі основні висновки:

- розвиток українського військово-морського мистецтва відбувався, перш за все, з урахуванням тих реальних і потенційних загроз національним інтересам, які виникли на початку утворення новітньої незалежної України, та наявних сил і засобів ВМС України, за складних соціально-політичних та економічних умов, за відсутності повноцінного ресурсного забезпечення і, перш за все, повноцінного професійного кадрового ресурсу;

- однією з основних тенденцій розвитку вітчизняного військово-морського мистецтва була тенденція щодо переходу від понять та основних положень радянського воєнного мистецтва, побудованого на принципах масованого застосування флотських об'єктів та угруповань в ядерному воєнному конфлікті чи масштабній війні з використанням лише звичайної зброї, – до мистецтва застосування сил (військ) ВМС у міжнародних миротворчих, антитерористичних, антипіратських операціях та під час виконання інших завдань у мирний час, у кризових ситуаціях невоєнного і воєнного характеру, під час стримування воєнного конфлікту та відсічі збройній агресії, що впливало й на розвиток способів і форм застосування сил (військ);

- головна тенденція у розвитку вітчизняної військово-морської науки – перехід від обмеженої потребами «холодної» війни теорії військово-морського флоту до сучасної, світового рівня військово-морської науки, головним об'єктом дослідження якої є захист і просування національних інтересів на морі у мирний час, кризових ситуаціях та воєнних конфліктах із застосуванням військово-морської сили держави;

- основним досягненням у розвитку вітчизняної військово-морської науки є відродження у сучасній Україні власне самої цієї науки, формування її основ та спрямування основних зусиль на вирішення найбільш важливого, пріоритетного завдання – обґрунтування методологічних основ концепції застосування ВМС на довгостроковий

період як вихідної бази для визначення перспективного обрису і подальшого ефективного розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України та їх застосування для захисту національних інтересів України на морі.

Перспективами подальших досліджень з питань розвитку українського військово-морського мистецтва та військово-морської

науки у визначений період (1992–2012 рр.) є проведення більш повного і докладного аналізу розвитку складових військово-морського мистецтва (військово-морської стратегії, оперативного мистецтва та тактики ВМС) та розвитку часткових теорій військово-морської науки, зокрема, основних з них – теорій застосування, розвитку та підготовки ВМС.

ДЖЕРЕЛА

1. Безкоровайний В.Г. ВМС України та проблеми національної безпеки України // Дзеркало тижня. – 8-14 вересня 2001. – №35 (359). – С. 4.
2. Безуглий М.М. Мережоцентристський підхід щодо створення сучасних Збройних Сил як єдиної бойової системи з ефектом синергізму / Збірник наукових праць Академії ВМС ім. П. С. Нахімова, 2011. – С. 37-47.
3. Бекещенко К. Флот прибережної зони або дещо про застосування ВМС ЗС України в можливих воєнних конфліктах // Народна армія. – 2005. – 5 лютого. – С. 2-3.
4. Близнюков С.П. Військово-Морські Сили в нових умовах: роль, вимоги та шлях у майбутнє // Наука і оборона. – 2009. – № 3. – С. 30-31.
5. Гареев М. Роль и место военно-морской науки в общей системе военных наук // Морской сборник. – 2003. – №8. – С.39-45.
6. Історія війн і воєнного мистецтва (стратегія і оперативне мистецтво) / Рибак М. І., Факадей Р.М., Колесник В.А. та ін. / Під ред. В.Б. Толубка. – К.: НАОУ, 2003. – 328 с.
7. Киристюк О.М., Волотівський П.Б. Про вплив завдань Військово-Морських Сил України на їхній обрис // Наука і оборона, 2006. – № 4.
8. Мамчак М.А. Україна: шлях до моря. Історія Українського флоту. – Снятин: ПрутПринт, 2007. – 404 с.
9. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. №1307.
10. Невольніченко А.І. Методологічні основи наукових досліджень в галузях воєнної науки / Збірник наукових праць ННДЦ ОТiВБ, 2000.
11. Основы военно-морской науки: Военно-теоретический труд. – М.: Воениздат, 2008. – 768 с.
12. Основы стратегії національної безпеки та оборони держави: підручник / Під заг. ред. В. Г. Радецького. – К.: Національний університет оборони України, 2009. – 596 с.
13. Пинкевич М. ВМС Украины и борьба с пиратством. Інтернет-ресурс: <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/archiv/2009-09-10-11-54-49>.
14. Рижченко А.О. Погляди на оборонне планування у ВМС ЗС України // Морська держава. – 2006. – № 2.
15. Тараненко С.В. Розвиток воєнного мистецтва Військово-Морських Сил України з 1992 по 2007 рр. // Воєнна історія. – 2007. – №4-6 (34-36).
16. Указ Президента України від 20 травня 2008 року № 463/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави».
17. Чалий І.М. Застосування морського угруповання сил при врегулюванні збройного конфлікту (за досвідом локальних війн кінця ХХ сторіччя) // Морська держава. – 2004. – № 4. – С. 20-25.
18. Яким'як С.В. Можливі форми і способи застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях / Руснак. І.С., Кохно В.Д. Міжнародна миро-

творча діяльність у системі забезпечення національної безпеки України: Монографія. – Київ: Національна академія оборони України, 2007. – С. 153-155.

19. Яким'як С.В. Погляди на теорію оперативного мистецтва та принципи застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України / Матеріали науково-практичної конф. «Розвиток теорії підготовки та застосування військ (сил) в сучасних умовах», (Київ, 19 груд. 2007 р.) / Генеральний штаб Збройних Сил України, 2008. – С. 62-77.

20. Яким'як С.В. Тенденції розвитку міжнародного тероризму та можливі шляхи підвищення ефективності протидії тероризму на морі/ Матеріали міжгалузевої науково-практичної конференції «Застосування військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі: завдання, можливості, способи дій», 25 травня 2006 року, Національна академія оборони України. – Київ, 2006. – С. 54-58.

21. Яким'як С.В. Українське військово-морське мистецтво: зародження та основні етапи розвитку // Воєнна історія. – 2007. – № 4-6. – С. 26-31.

22. Яким'як С.В. Уроки з досвіду співробітництва Військово-Морських Сил Збройних Сил України та ВМС країн-членів НАТО // Воєнна історія. – 2008. – № 1-2. – С. 18-21)

23. Allied Joint Maritime operations (AJP-3.1). – NATO, Supreme Headquarters Allied Powers Europe, Belgium, 2005.

24. Australian maritime doctrine. – Canberra: Department of Defence, Navy Headquarters, Sea Power Centre, 2000. – 176 с.

25. Cooperative Strategy for 21st Century Seapower. – Washington, D.C.: Department of U.S. Navy, 2007.

26. Freedom To Use The Seas: India's Maritime Military Strategy. – New Delhi: Directorate of Strategy, Concepts and Transformation, Integrated Headquarters Ministry of Defence (Navy), 2007.

27. Future Maritime Operational Concept. – London: Naval Staff of RN, 2006

28. U.S. Naval Strategy in the 1990s. Selected Documents. Naval War College Newport Papers, № 27 / Editor John B. Hattendorf. – Newport: Naval War College, 2006.